

lemô (Agriculture) Chuana Agriculture

pp. 1-7

Ga Matalê ke lehatshe ja ditemô tse di Kgolo ha pula e na. E rile ~~to~~ bogologolo ga ho go lengwa thata mme go rôjwa ngwaga e kgolo. ~~Go~~ Eo no go tshake, mabêlê a Setswana, magapu, ntshê, maphutshe, makatane le dijô.

Motšoko o no o lengwa le ôna. Dijalô di ne di lengwa ka mekgwa e sa tshwaneng. Batho ba ne ba ntse ba na le tshake mme e le dijô tsa lionê mme ga go itsiwe gore ba ne ba o liona kae.

Mabêlê a Setswana ga tse e ne e se dijô pele ka nahô e sa itsiweng ke ofê. Ga tse e ne e le dijô tsa dikgomo hêla. E rile ha go tla lemogwa ha e le dijô, ga ho go na le basadi ba lehula ba le babedi mme yo mmotlana a tsêna mo motlaaganeng; ke ha yo mogolo a mo sitêla mabêlê a mo apêla bogôbê ja ônê a ho tshêla mašhi a re o a mmolaya.

Ke ha a liona motsetse a nôna thata a ithaa gore o a vuruga o tla tloga aa shwa. E rile bohêlô a liona a sa shue mme a tletse ka ntlo. Le ênê a simolola go ja bogôbê jo mme a utlwa ho le monate thata, a baa nôna le ênê. Mme a bolêlêla batho ba motse gore mabêlê ke dijô; Mme ba simolola go a ja le go a lema. Bo-ra-rona -mogolo le bo-ra-rona, liona ba fitlhetse a ntse a lengwa. Ke gôna mo ka moo re utlwang go tse mabêlê a ijêlwa ke leeba le dithaga di a lolora dikgomo

K32/22

Dijô tsa boloi tsa nna botlhale jo bo jweng ke batho. Maphutshe, Makatane le ntshê ga go itsiwe gore di simologa kae. E ne e ntse e le dijô tsa Setswana. ~~Tshake~~ Tshake e tshaba letsatsi thata mme e sa lengwa le gompijano, ga e tshwengwe ke dinonyane thata di e ja ha e obotiwê. Tshake e monate ha e sale ntsha mme e lengwa mo mbung o mošhawa gore e tshwarê metse ka metšwe.

Go na le dilô tse di tshwenyang ka go ja tshake eleng-tšê, setotojane. Mabelê ga a tshabe letsatsi thata mme a lengwa thata mo mbung o selôkô.

Dinonyane di tshwenya thata ka go a ja.

E re ka batho ba ne ba itse dilô ka go di lepa, ba ne ba tle ba leme mabelê le tshake ka kgwedi ya

Phirikgong (Phirikgong). Makatane, Magapu ntshê le maphutshe di lengwa mmôgô le tshake le mabelê. Mabelê a monate mme ha go sena masi kgotsa nahura ga a monate. A diwa bojalwa ja Setswana. Ha pula e na thata dijô tse di lengwa ka go bona ditshare tra makhu di thuntse mme letsatsi le fetetse kwa bokone.

E ne e re ha go itsiwe gore ke nakô ya go lema, go bue kgosi pele mme go twe go simolola ba ga Moduana pele kgotsa bangwe ba go itsiweng gore ke ba losika je le tsholang pula.

Masimo a gaetšho a mo godimo ga noka, le mo gare ga dithota le mo dikgweng, go nang le mbu o o siameng, mo go senang majê.

K32/22

Masimo ga a nne mo-gae. A nna kwa nageny ~~ka~~ kaka le legae. Mme ha motho a rata go lema thata, o ka lema tshimo tse tharo gongwe le gongwe mo O ratang go lema gônê. Motho mongwe le mongwe o lema tshimo ha gae, ha a bôna gore o tla rôba dijalo tra gagwe gônê. E ke tshimo ya Mosadi gore a ne a ya go ja mo go yônê ka nako ya legwetla.

* Ga go na opê o na a letlêlêlwa go nna le masimo a ka nnang mararo ka go lemêla morwadiê kgotsa morwawê yo sa nyalang.

Bana ba ba~~o~~ tonna ba lema hêla mo tshimong ya nra-bônê. E ha monna a ne a nyetse ~~basadi~~ basadi ba le babedi gônê o ka lemêla yo mongwe le yo mongwe mo tshimong ya gagwe. Masimo a bônê a ~~na~~ ne a sa kopane, jadka matlo a bônê a ne a sa kopane.

E ne e re ha motho a lema! letlhagare ja yo mongwe mme a sa ~~mo~~ mo-kopa, ~~o~~ a isiwa kwa lekgotleng mme a duedisiwa dipodi mme go twe a lemê gôna ngueng yoo hêla. Mme e rile ha go sena go tshongwa banna ba matona ga simologa gore ha motho a ile a klogêla tshimo ka dinyaga tse tharo go ya go tse tlhano, yo mongwe o ka nna letlêlêlwa ke monna wa letona go lema gônê mme mung a letlhagare a sa newe sepê hêla.

Balemi ba masimo ba itse mbu o siametseng temô, ka go o bôna fêla ka matlhô mme ba leme ~~gumme~~ go twe ke tshimo ya tekolo kgotsa lokgêrê. Tshimo e bônwa pele ^{ha} e siametse ~~ha~~ o bolemô.

K32/22

Go tthatlholia banna le basadi ba itseng mbeu o sametseng tshake kgotsa mabêlê kgotsa maphutshe le magapu le makatane. Maphutshe le ~~magapu~~ le magapu le makatane di lengwa mo mabung o tshegetsang metse leha pula e sa ne thata, gonne di tshaba letsatsi bogolo maphutshe.

Tshimo e lengwa hêla ~~le~~ leha e le ya bogologolo kgotsa e ntsha. E go simololwang go lengwa mo go yôna ke yôna e go tle go rengwe ditlhare mo go yôna pele, ha mariga a hêla le dikgakologo ~~me~~ mme go jalwe peo, go lengwe ha selemô se tsene.

Ditlhare di epiwa ke banna, ba di ntsha ka metšwê. Dijalô di nosiwa ke pula hêla, mme ha e sa ne batho ha ba nolve sepê sa dijalo.

Masimo a lehatshe je ha a na terata, a agêlwa ka ditlhare ~~matthak~~ (matthaku) a makhu le mangana le makgalô gore dikgomo di se tsenê. Ha go sena go rôjwa, dikgomo ga di tsengwe mo motlhakeng pele go naledi e tshuba moqwang mme o omêlêla gonne go twe di tla lamala mme di je masimo a batho.

Mabêlê a sekgwa a lengwa ha go sena go lengwa tshake mme go segiwe lotlhaka kgotsa go jesiwe dikgomo mme lengwe hêla go sa thubiwe mbeu pele.

Peo ya maphutshe le magapu e a bêwa. Peo e holokwa mo mathuding mme e tsengwe dikgetsaneng tra meupêlêlô. Mme ha go tshwanetswe go lengwa, dipeso tra bogologolo di tthatšwiwa ka mašhi a podi e ~~tshwana~~ tshoana e se nang mmala, mme a kopangwe le ditlhare. (mašhi)

Ditlhare ~~tsi~~ di tsiwa mo ngakeng, mme di ~~re~~ kwa ka kgomo kgotsa ka dipodi. Mme pele motho o ntsha f! go golola kgotse ya ditlhare. E a re ha go ~~lengwa~~ lengwa gompijeno go laole moeteledipele. A re: "Pula e nèle lo tla ~~le~~ lema." Mme peo e jalwa ka letsogō, mme go lengwa ka megoma ya ~~matšogō~~ ya dikgomo le ka ditonki, dia golegwa go goga megoma. Pele go no lengwa ka megoma ya mabōgō gonne megoma ya dikgomo e ne e sed.

Bagologolo ga tse go no go lema - basadi mme ba tsaya megoma ba ya go lemela kgosi pele. Ba leme ba ntse ba ôpela, megoma ya bōnê e êla gongwe. Pina ya bōnê ya re:-

"Tema e namaletse basadi,
 Ilhabêla tema ya gago pele.
 Re e atolose re tla tlhabêlwa
 pholo tona kgosing."

Mme e re ha tshimo e hedile jaanong ba ye ga itemêla.

Le gōnê ba re ba ntse ba thusana go lengwa ka go lema tshimo ya o mongwe pele, ha e hedile go iwe ga ya o mongwe gape. Go no go dirwa letsema, go dirwe bojalwa, go tlhajwe dinke - mme go le monate thata.

Ga tse e ne e re ha baswetsana ba sila mabêlê a letsema ba ôpele ba re:-

"Tshilô kgala! Kgala nteta.

Ya re ha bo silwa, bo silwe ke baroba:
 Ka ba dihuba di tona.

E re ha bo tlhotlhwana, bo tlhotlhuwe ke basadi
 ka ba khiba di tona

E re ha bo noa bo nowe ke banna
 ka ba tshêgō di tona."

Batho ba bogologolo ba ne ba dira ka kutlwano mme bothe ba legae le ditsala ba thusana hêla kwa ntlê ga tuêlô. Mabêlê ha a setse a dira dijô a letwa ke banna, basadi, le bana. Mme bosigo ga go na se se tlaa jang ka go agilwe (go beilwe ka mathaku). Mme gongwe a yipiwa ka moupêlô gore dinonyane le ditsiê di seka tsaa ja mabêlê. Tsiê yôna e lêlêkwa ka mekubetso.

Ha go rôjwa yo mongwe le yo mongwe o rôba ka go rata ga gagwê. A laletse batho (ditsala) gore ba tlê go mo robisa.

Mabêlê a letšwana aa segwa mme diakô di bewe mo tshimong gore di ômê sentlê, mme ha di omile go bidliwe batho di holwe ka dithôbane, mme go thott thothelwe mabêlê kwa gae ka makoloi. Beng ba dikoloi ba kope motho podi kgotsa shêleng tse shômê.

Tshake yônê e thothelwa kwa gae e le mo ditlhothheng me e pegwe mo dihateng tsa mekhu kgotsa tse di dihilweng ka mangana mme e ome. E ne mariga go simololwe e holwe jaanong.

Le yônê e ntêwa ka metshe le dithôbane, e tloge e tshelwe ka dikgetse e tladiwe ka digôtlô kgotsa ka dihala.

Ba Bogologolo tshake le mabêlê di ne di bolokwa mo dihaleng le mo diboaneng.

Ntshê yônê e êpêlwa khuti, e tshêlwe ka motšhotêlô. Ntshê e itse go hetsa mariga e ntse e tshêletswe e sa ome.

Makatane ônê aa tlhabêlwa mme mme a dirwe lengangale je le apêwang, legodu le tlhabahana. Maphutshe ônê

aa tshabêlwa.

Magodw ha a utšwa tshimo, aa raiwa
 mme yo tlang go ~~utšwa~~ a tsholwe ke go tsamaya.
 Ditš Ditlhare tse di rayang di lionwa kwa
 ngakeng tsa Bokwene le Kgagalagadi. Mme ~~maina~~
 maina a tšona a itsiwe kêla ke dingaka, mme
 ga di kake tsa go bolêlêla apê a tšônê.

end s 227